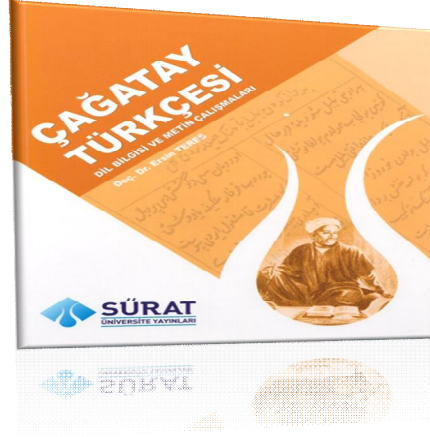

**Ersin TERES, *Çağatay Türkçesi Dilbilgisi ve Metin Çalışmaları*,
Sürat Üniversite Yayınları, İstanbul, Kasım 2013, 224 s.**

Hüseyin BOZKURT*

Türk Dilinin tarihî dönemleriyle ilgili olarak bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu tarihî dönemlerden birini de Çağatay Türkçesi teşkil eder. Fuat Köprülü'ye göre Çağatayca; kelimenin en geniş manasıyla, Moğol istilasından sonra Cengiz çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altın Ordu imparatorluklarının medenî merkezlerinde XIII-XIV. asırlarda inkişaf eden ve Timurlular devrinde bilhassa XV. asırda klâsik bir mahiyet alarak, zengin bir edebiyat yaratan edebî Orta Asya lehçesidir.¹

İncelediğimiz bu kitap, edebî Orta Asya lehçesi olan Çağatay Türkçesini dilbilgisi ve metin çalışmalarıyla bütünlüklü olarak ortaya koymaktadır. “Giriş”, “Dilbilgisi”, “Metin İncelemeleri”, “Seçme Metinler”, “Sözlük” ve “Kaynakça” bölümlerinden oluşmuştur.

Giriş bölümünde; “Çağatay Ulusunun Kısa Tarihi”, “Çağatay adı ve Bu Adın Çevresinde Gelişen Kültürel Çevre”, “Çağatay Türkçesinin Tarihi Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri”, “Çağatay Türkçesinin Belli Başlı Özellikleri”, “Çağatay Türkçesiyle Eser Veren Şahsiyetler ve Eserleri”, “Çağatay Türkçesinin Tarihi Dönemleri”, “Çağatay Türkçesi Sözlükleri” başlıkları altında kısa ve doyurucu bilgiler aktarılmıştır. Kitapta Çağatay Türkçesinin tarihi dönemlendirilmesi hususundaki farklı görüşlere yer verilmekle beraber, János Eckmann’ın tasnifi esas alınmıştır. Çağatay Türkçesinde eser veren şahsiyetler anlatılırken de bu tasniften yararlanılmıştır.

Giriş bölümünün dikkate değer kısımlarından biri “Çağatay Türkçesi Sözlükleri”nin tanıtıldığı bölümdür. Bu bölümde Çağatay Türkçesi sözcüklerini ortaya koyan önemli sözlükler hakkında bilgiler verilmiş ve bu sözlükler üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Çağatay Türkçesiyle ilgili genel bilgilerin aktarıldığı ve yukarıda başlıklarını verdiğimiz giriş bölümü ayrıntılı bir kaynakçayla bitirilmiştir. Bu alanda araştırma yapacaklara büyük kolaylık sağlayacağına inandığımız seçme kaynakça, incelediğimiz kitabın önemli bir özelliğidir.

Kitabın ikinci bölümü “Dil Bilgisi”ne ayrılmıştır. Çağatay Türkçesinin yazım özellikleriyle başlayan bu bölümde, “Ses Bilgisi” ve “Şekil Bilgisi” ana başlıkları altında genel gramer konuları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. “Şekil Bilgisi” başlığı altına; “Yapım Ekleri”, “Çekim Ekleri”, “Zamirler”, “Sıfatlar”, “Zarflar”, “Edatlar”, “Fiil Çekimleri”, “Fiil Kipleri” ve “Birleşik Çekimler” metinlerden derlenen örneklerle incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Çağatay Türkçesi döneminde meydana getirilen önemli dil yadigârları üzerine “Metin İncelemeleri” yapılmıştır. Bu bölümde Çağatay Türkçesinin üç dönemine ait örnek metinler seçilmiştir. Klasik öncesi devirden Mevlânâ Sekkâkî, Mevlânâ Lutfî, Mevlânâ Gedâyî, Yusuf Emîrî, Mîr Haydar Têlbe; klasik devirden Hüseyin-i Baykara, Ali Şîr Nevâyî; klasik sonrası devirden Ebu'l-Gâzî Bahadır Han gibi devrin önemli müelliflerinden seçilen metinler kolaydan zora doğru bir sıra gözetilerek önce matbu sonra da yazmalar şeklinde sıralanmış ve metinlerin çeviriyazısıyla günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Her metin için inceleme bölümünde bir sözlükçeye yer verilmiş, ayrıca metinde geçen kelimelerin büyük bir kısmı da çözümlenmiştir. Böylelikle “Dilbilgisi” bölümünde işlenen gramer konularının metinler üzerinde uygulanmış şekilleri okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Kitabın dördüncü bölümü, Çağatay Türkçesi döneminde eser veren önemli müelliflerin seçme metinlerinden oluşmaktadır. “Metin İncelemeleri” bölümünde olduğu gibi buradaki metinler de Çağatay Türkçesinin üç devrine aittir. Metinlerin çözümlenmesi yapılmamış, okuyuculara bırakılmıştır.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, huseyinbozkurt67@gmail.com.

¹ Fuat Köprülü, “Çağatay Edebiyatı” mad., *İslam Ansiklopedisi*, c. 3, s. 270.

Böylelikle okuyuculara, “Metin İncelemeleri” bölümünde gösterilen yöntemlerle Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini barındıran bu seçme metinlerin incelenmesi imkânı sağlanmıştır. Metinler, daha çok el yazması kaynaklardan seçilmiş ve yazmaların arşiv bilgileri de verilmiştir.

İncelediğimiz kitabın kaynakçadan önceki son bölümünde, işlenen metinlerden derlenen kelimelerle yapılan bir sözlük verilmiştir. Bu sözlük, “Metin İncelemeleri” bölümünde işlenen her metinden sonra yer alan sözlükçelerin dışında daha kapsamlı olarak hazırlanmıştır. Son bölümde geniş bir kaynakça verilerek kitap tamamlanmıştır.

Sonuç olarak Doç. Dr. Ersin Teres’in hazırladığı Çağatay Türkçesi Dilbilgisi ve Metin Çalışmaları kitabı Türkolojiye önemli bir katkıdır. Çağatay Türkçesini geniş bir bakış açısıyla ele alması ve bütünlüklü bir çalışma olması açısından bu alanda çalışma yapacaklara katkı sağlayacaktır. Üniversitelerin ilgili bölümlerinde ders kitabı olarak okutulabilecek nitelikteki bu eser; kısa ve yetkin bilgiler, aşamalı olarak hazırlanmış okunaklı metinler, ayrıntılı dil incelemelerinin yapıldığı çözümlene çalışmaları ve doyurucu Çağatay Türkçesi kaynakçasıyla öne çıkmaktadır.